

KOOPERATİF VE BİRLİKLERDE PROFESYONEL YÖNETİME GEÇİŞ

Seçkin CENKİŞ
Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü

ÖZET

Karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma anlayışı çerçevesinde bir araya gelen ortakların ekonomik menfaatlerini korumak üzere kurdukları kooperatiflerin, bu amaç doğrultusunda faaliyet göstermeleri gerekmektedir.

Bu kapsamda, ortakların denetimin nispeten zayıf olduğu ve yönetim kurulu üyelerinin kendilerini bu anlamda rahat hissettikleri kooperatiflerin, basiretli bir tacir gibi yönetilmesi, çağdaş yönetim ilkelerinin dikkate alınması, modern işletmecilik anlayışının hayata geçirilmesi, dolayısıyla profesyonel yönetime geçilmesi, ortakların haklarının korunması bakımından olmazsa olmaz hususlar haline gelmiştir. Bu çalışmada kooperatiflerde ve bunların üst kuruluşlarında profesyonel yönetime geçişle ilgili yapılan düzenleme ve yaşanan gelişmeler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: kooperatif, birlik, profesyonel yönetim, işletmecilik

1. GİRİŞ

İnsanların kendi ekonomik durumlarını korumak ve geliştirmek amacıyla gönüllü olarak bir araya gelmeleri ile oluşan kooperatifler, sadece kendi tüzel kişilikleri ve ortakları için değil içinde buldukları toplumlar için de önemli oluşumlar haline gelmişlerdir. Bu açıdan kooperatifler, yalnızca zayıf kesimlerin dayanışma kuruluşu olmaktan çıkmış, ekonomik ve ticari hayatta kendine has özellikleri olan başarılı girişim örnekleri haline gelmişlerdir.

Günümüzde kooperatifler; serbest piyasa ekonomilerindeki zayıflıkları azaltarak, düşük sermayeli ortaklar dahil çeşitli ekonomik aktörlerin sistemde yer ve söz sahibi olabilmeleri bakımından denge sağlayıcı bir mekanizma sunmakta, küçük sınaî işletmelere, kendi özerkliklerini kaybetmeksizin daha büyük ve güçlü ekonomik yapılar şeklinde birleşme olanağı sağlamakta, ortaklarının sürdürülebilir bir ekonomik gelire sahip olmalarını sağlayarak, ekonomik istikrara katkıda bulunmaktadır.

Kooperatiflerin bu bakımdan basiretli tacir gibi yönetilmesi, çağdaş yönetim ilkelerinin dikkate alınması, modern işletmecilik anlayışının hayata geçirilmesi, dolayısıyla profesyonel yönetime geçilmesi büyük önem arz etmektedir.

2. KOOPERATİF TÜRLERİ VE TABİ OLDUKLARI MEVZUAT

Ülkemizde kuruluş amaçları, çalışma esasları ve faaliyet gösterdikleri alanlar itibariyle çok değişik türde kooperatifler bulunmaktadır. Bakanlıkların görev alanına göre oluşturulan sınıflandırmaya göre Gümrük ve Ticaret Bakanlığının görev alanında 29, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının görev alanında 5, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının görev alanında 3 olmak üzere toplam 37 tür kooperatif bulunmaktadır. Bu türlere kısaca baktığımızda aşağıdaki türlerin mevcut olduğu ve bunların giderek arttığı görülecektir.

- Basın Yayın İletişim Kooperatifi
- Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi
- Çocuk Bakım Hizmetleri Kooperatifi
- Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi
- Deniz Yük Taşıma Kooperatifi
- Eğitim Kooperatifi
- Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifi
- Gayrimenkul İşletme Kooperatifi
- Hamal Taşıma Kooperatifi
- Hizmet Kooperatifi
- İşletme Kooperatifi
- Kadın Girişimci Üretim ve İşletme Kooperatifi
- Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi
- Karayolu Yük Taşıma Kooperatifi
- Karşılıklı Sigorta Kooperatifi
- Kredi Kefalet Kooperatifi
- Küçük Sanat Kooperatifi
- Pazarcılar İşletme Kooperatifi
- Sağlık Hizmetleri Kooperatifi
- Taşıma Kooperatifi
- Tarım Satış Kooperatifi
- Tedarik Kefalet Kooperatifi

- Temin Tevzi Kooperatifi
- Tüketim Kooperatifi
- Turizm Geliştirme Kooperatifi
- Üretim ve Pazarlama Kooperatifi
- Yardımlaşma Kooperatifi
- Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Kooperatifi
- Yayıncılık Kooperatifi

- Pancar Ekicileri Kooperatifi
- Sulama Kooperatifi
- Su Ürünleri Kooperatifi
- Tarım Kredi Kooperatifi
- Tarımsal Kalkınma Kooperatifi

- Konut Yapı Kooperatifi
- Küçük Sanayi Siteleri Yapı Kooperatifi
- Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi

Ülkemizde kooperatiflerle ilgili genel kanun olarak 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, bunun yanı sıra bazı kooperatif türleri için de özel kanunlar yürürlükte bulunmaktadır. Bunlar 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun ve 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunudur.

Kooperatif türleri için kendilerine özel kanunlar bulunmakla birlikte bu kanunlarda hüküm veya düzenleme olmayan noktalarda genel kanun olan 1163 Kooperatifler Kanunu hükümleri geçerli olmaktadır.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında 640 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kooperatifçilik sektörüne daha iyi hizmet edebilmesi için mülga Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğünün görevleri yeniden düzenlenmiş, ayrıntılı hale getirilmiş ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Genel hükümlere tabi kooperatif ve üst kuruluşları ile tarım satış kooperatif ve üst kuruluşlarının iş ve işlemlerine ilişkin hizmetler Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Öte yandan yapı kooperatifleri ve üst kuruluşlarının iş ve işlemlerine ilişkin hizmetler Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst kuruluşlarının iş ve işlemlerine ilişkin hizmetler ise Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

Anılan kuruluşlar ile ilgili olarak Bakanlıklar tarafından yürürlüğe konulan bazı tüzük, yönetmelik ve genelgeler de bulunmaktadır. Ayrıca kooperatiflerin kendilerine has anasözleşmeleri de bulunmakta ve faaliyet ve işlemlerinde gerekli olan düzenlemeler bu anasözleşmelerde yer almaktadır.

3. PROFESYONEL YÖNETİME GEÇİŞ YAPAN TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ

Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri, 4572 sayılı Kanuna göre, ortaklarının karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle mesleki faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını sağlamak, ürünlerini daha iyi şartlarla değerlendirmek ve ekonomik menfaatlerini korumak amaçlarıyla kurulmaktadır. Dolayısıyla bu kooperatifler, üretici ortaklarına uygun şartlarda girdi temin etme, ürettikleri ürünleri değerlendirme ve ihtiyacı olan finansmanı sağlama konularında aktif olarak çalışmakta ve böylece ortaklarının menfaatlerini korumaktadırlar.

Ülkemizin değişik bölgelerinde 58 ilde, 23 adet tarımsal ürünün alımı, işlenmesi ve pazarlaması konularında önemli görevler yerine getiren tarım satış kooperatifleri ve bunların üst kuruluşları olan birlikler, yaklaşık 100 yıldır ortak üreticilerine hizmet vermektedirler. Halen, yaklaşık 700.000 üretici ortak tarafından kurulan 322 adet tarım satış kooperatifi ve bu kooperatiflerin oluşturduğu 14 adet faal tarım satış kooperatifleri birliği bulunmaktadır.

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin tabi oldukları 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanunda günün ihtiyaçlarına göre zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. Bu kuruluşların faaliyetlerini büyük ölçüde etkileyen ve genellikle önemli sonuçlara neden olan bu değişikliklerden sonuncusu, 28/03/2013 tarihli ve 6455 sayılı Gümrük Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile yapılmış ve 11/04/2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu değişikliklerde, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin gerek yeniden yapılandırma döneminde kullandıkları Destekleme Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) kredileri ile bunlara işletilen faizlerin geri ödenmesi noktasında yaşanan sıkıntıların giderilmesi, gerek diğer mali sorunların çözüme kavuşturulması, gerekse birliklerin yapısal sorunlarının giderilmesi hususlarında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu değişikliklerden profesyonel yönetim ile ilgili olan düzenlemeler bu çalışmada açıklanmıştır.

Bu çerçevede, kurumsallaşma, kooperatifçilik, iyi yönetim ilkelerini uygulama ve mali olarak özerk ve güçlü olma bakımından Kanunun amaç maddesi değiştirilerek; tarım satış

kooperatif ve birliklerinin kooperatifçilik ve kurumsal yönetim ilkelerine uygun olarak yönetilmelerini, özerk, güçlü ve bağımsız mali yapıyla piyasa koşullarında etkin, verimli ve sürdürülebilir bir şekilde faaliyet göstermelerini sağlamak ve tarım satış kooperatifçiliğini güçlendirmek ifadeleri getirilmiştir.

Yine Kanuna kooperatif ve birlik organları ile temsile yetkili personelinin, tüm faaliyet ve kararlarında, iş ve işlemlerinde genel kabul görmüş rasyonel işletmecilik uygulamaları ile kurumsal yönetim ve kooperatifçilik ilkelerini dikkate alacağı, kuruluş amaçları doğrultusunda hareket edeceği, varlıklarını, mali yapısını ve rekabet gücünü koruyup geliştirme yönünde gerekli titizliği göstereceği ve basiretli bir tacir gibi davranacağı hükmü eklenmiştir. Bu kuruluşların iyi yönetilmemeleri nedeniyle zarar etmesini ve kuruluş amaçlarından uzaklaşmasını önlemek bakımından rasyonel işletmecilik, kurumsal yönetim ve kooperatifçilik ilkeleri doğrultusunda yönetilmeleri noktasından basiretli bir tacir gibi hareket edilmesi zorunluluğu getirilmiştir.

Profesyonel yönetimin oluşturulması hususu ile bağlantılı olarak, Gümrük ve Ticaret Bakanlığına kanunların emredici hükümlerine ve amacına aykırı olmamak şartıyla, Kanunda örnek anasözleşmeyle düzenleneceği belirtilen hususlar ile kooperatif ve birliklerin çalışmalarına ilişkin gerekli gördüğü konularda düzenleme yapma ve kurumsal yönetim ilkelerini belirleme yetkisi verilmiştir. Bu bağlamda, tarım satış kooperatif ve birlikleri için kurumsal yönetim ilkeleri belirlenebilecek ve daha şeffaf, hesap verebilir, rasyonel, etkin, etkili ve verimli yönetilmelerinin destekleyici bir dokümanı oluşturulabilecektir.

Öte yandan, bu kuruluşlarda profesyonel yönetim anlayışının ve yapısının geliştirilmesi amacıyla, kooperatiflerde müdür veya vekilinin yükseköğretim görmüş olma şartı getirilmiş ve yönetim kurulunun doğal üyesi olması sağlanmıştır. Yine, birliklerde yükseköğretim görmüş olma şartı bulunan ve yönetim kurulunun doğal üyesi olan genel müdür dışındaki birlik yönetim kurulu üyelerinin en az ikisinin dört yıllık yükseköğretim kurumlarından mezun olması şartı getirilmiştir. Böylece üretici ortakların geçimlerini yakından ilgilendiren tedarik, işleme ve pazarlama gibi çok önemli konuların daha profesyonelce ele alınması sağlanmıştır.

Tarım satış kooperatif ve birliklerinin etkin ve verimli bir şekilde yönetilmeleri bakımından, yönetim kurulunun karar, gözetim ve denetim organı olması, icranın ise genel müdürlüğe bırakılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, yönetim kuruluna birlik faaliyetlerine ilişkin ilke ve esasları saptama, yıllık iş programları, politika ve stratejiler ile personel politikasını belirleme, iş ve işlemlerin bunlara uygun yürütülmesini gözetme ve bu kararlarının yerine getirilmesini denetleme işlevleri; genel müdüre ise birlik faaliyetlerini

yönlendirme, kanun, anasözleşme, genel kurul ve yönetim kurulu kararları ile yıllık iş programları, politika ve stratejik hedefler doğrultusunda birlik faaliyetlerinin yürütülmesi için uygun idari yapıyı oluşturma, yönetme ve yönlendirme işlevleri verilerek, görev ve yetkiler bu bağlamda düzenlenmiştir.

Yine, yönetimde istikrarın sağlanması ve keyfiliğin azaltılması bakımından, yönetim kurulu üyelerinin görev süreleri dolmadan azli ve yerlerine yenilerinin seçilmesi somut kriterlere bağlanmış, karar nisabı ağırlaştırılmış ve genel müdürlerin görevden alınmalarının objektif kriterlere dayandırılması esası getirilmiştir.

Öte yandan, kooperatif veya birliğin faaliyetlerinde bir kötüye gidiş olması durumunda, bunun varlığı tehlikeye düşürecek boyutlara ulaşmaması bakımından önceden tespit edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması sistemi getirilmiştir. Yönetim kurulu, doğrudan ya da Bakanlıkça yapılan denetim veya bağımsız denetim sonucunda bir görüş olarak bildirilmiş ise, üst üste üç dönemin menfi gelir gider farkı ile sonuçlanması veya her hâlükârda menfi gelir gider farkının toplam aktif değerlerin yüzde onuna tekabül etmesi veya borç ödemede ve giderlerin karşılanmasında sorun yaşanması durumlarında, varlığını tehlikeye düşüren sebeplerin erken teşhisi, gerekli önlemlerin alınması ve riskin yönetilmesi amacıyla derhal uzmanlardan oluşan bir komite kuracak, uzman komitesi raporu gündemde olmasa bile ilk genel kurul toplantısında ayrı bir gündem maddesi olarak görüşülecek ve birlik veya kooperatifin varlığını ve faaliyetlerini geliştirip sürdürmesi için gerekli tedbirlere ilişkin kararlar alınacaktır.

Ayrıca, 4572 sayılı Kanunda yapılan bu değişikliklerin hayata geçirilmesi, uygulama usullerinin belirlenmesi, günümüz işletmecilik anlayışı ve kooperatifçilik ilkelerinin daha etkin değerlendirilmesi ile şeffaf, hesap verebilir, etkin ve verimli yönetimin yerleşmesi amaçlarıyla örnek anasözleşmelerde de açıklayıcı düzenlemeler bulunmaktadır.

4. SONUÇ

Ortaklarının karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma anlayışı çerçevesinde bir araya geldikleri ve ekonomik menfaatlerini korumayı amaçladıkları kooperatiflerin, kuruluş amaçlarını yerine getirmeleri ve ortaklarına bu kapsamda hizmet sunmayı sürdürmeleri için, bu kuruluşların basiretli bir tacir gibi yönetilmesi, çağdaş yönetim ilkelerinin dikkate alınması, modern işletmecilik anlayışının hayata geçirilmesi, dolayısıyla profesyonel yönetime geçilmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu çerçevede bir başlangıç olarak tarım satış kooperatifleri ve bunların birlikleri için geçerli olmak üzere; faaliyet ve kararlarında rasyonel işletmecilik, kurumsal yönetim ve

kooperatifçilik ilkelerinin dikkate alınması ve basiretli bir tacir gibi davranılması, birlik yönetim kurulu üyelerinin en az ikisinin dört yıllık yükseköğretim kurumlarından mezun olması, kooperatiflerde müdürün yönetim kurulu üyesi olması, yönetim kurulu üyelerinin görev süreleri dolmadan azillerinin zorlaştırılması, yönetim kurulunun karar, gözetim ve denetim organı olması, icranın ise genel müdürlüğe bırakılması, faaliyetlerde bir kötüye gidiş olması durumunda mevcudiyeti tehlikeye düşürecek boyutlara ulaşmaması bakımından önceden tespit edilmesi sistemin getirilmesi şeklinde düzenlemeler yapılmıştır.

Üretici ortakların ürünlerinin alınması, işlenerek mamul haline getirilmesi ve piyasanın taleplerine uygun olarak pazarlanması konuları üzerinde faaliyet gösteren tarım satış kooperatif ve birliklerinin, verimli bir şekilde yönetilmeleri, rasyonel işletmecilik, kurumsal yönetim ve kooperatifçilik ilkelerini dikkate almaları yönünde yapılan bu değişikliklerin diğer kooperatiflerde ve bunların üst kuruluşlarında da hayata geçirilmesi, profesyonel yönetime geçişle ilgili düzenlemelerin yapılması ve bu anlamda bazı enstrümanların zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun
- www.resmigazete.gov.tr
- www.gtb.gov.tr